

RAIMONDO MONTECUCCOLI ÉS MŰVE

RAIMONDO MONTECUCCOLI PÁLYAFUTÁSA A TÁBORNAGYI RANG ELNYERÉSÉIG

Raimondo Montecuccoli 1609. február 21-én született a család ősi fészkeiben, a Modena közelében ma is álló Montecuccolo várában. Apja, Galeotto is katona volt, és harcolt Magyarországon a török ellen a hosszú háborúban. Édesanyja, Anna Bigi, Cesare d'Este ferrarai herceg feleségének udvarhölgye, egy ferrarai nemesi családból származott. Kilenc gyermekükből csupán Raimondo, Massimiliano (szül. 1613) és Giuliana (szül. 1618) érte meg a felnőttkort. Raimondo maga igen későn, 1657 májusában nősült meg, a nála harminc évvel fiatalabb Maria Margareta von Dietrichsteint (1637–1676), a kevéssel előbb elhunyt Fürst Max von Dietrichstein főudvarmester egyik leányát vette feleségül. Házasságukból három lány és egy fiú született, utóbbi szintén katonai pályára lépett, és altábornagyi rangig vitte. Raimondo 1668-ban az Udvari Haditanács elnöke lett. 1680. október 16-án hunyt el Linzben.¹

A fiatal Montecuccolit természete, hajlama egyaránt alkalmassá tette az eljövendő katonai pályára, és feltehetően az is befolyásolta, hogy édesapja és kiterjedt rokonságának számos tagja is ezt a hivatást választotta. Közülük Ernesto húszéves kora óta a császári haderőben harcolt, s már egy vértesezredet parancsnokolt. Midőn 1625-ben egyik földije, Rombaldo Collato császári generális rokonlátogatás céljából hazautazott, Ernesto megkérte, hogy visszatértekor hozza magával a tettere kész ifjút. Így került Raimondo német földre, egyenesen a harmincéves háború (1618–1648) poklába.

Ernesto tapasztalt katona volt, aki úgy vélte, hogy aki egyszer majd parancsolni akar, az először tanuljon meg engedelmeskedni. Ezért beprotezsálta ugyan rokonát egy gyalogezredbe, de úgy intézkedett, hogy a fiatal rokon kezdje csak el a katonáskodást alulról, a pikától és a muskétától, nem pedig a grófi címének kijáró zászlósi rangtól. Raimondo életének következő évtizede így a felkészüléssel telt. Ernesto felügyelete alatt hosszabb-rövidebb ideig mindenféle csapategységénél, még a tüzérségnél is szolgált, a harc szüneteiben pedig különböző rokonai mellett már diplomáciai feladatokat is teljesített korábbi ura, a modenai herceg számára. A zászlósi rendfokozatot 1629-ben érte el az Ernesto parancsnoksága alatt Németalföldön harcoló seregben. Itt mutatta meg először kivételes bátorságát és vállalkozószellemét, midőn Amersfoort ostrománál a várfalon lőtt rés ellen indított roham élére állt, és elsőként tört be a városba. Tettét kapitányi ranggal és századparancsnoksággal jutalmazták.

¹ Montecuccoli életrajzát SCHREIBER 2000 alapján foglaltuk össze. Ehhez lásd még: CAMPORI 1876; LURAGHI 1988; MARTELLI 1990 és GHERARDI–MARTELLI 2009.

Nemsokára már a vérteseknél találjuk, és svadronja élén harcolt a breitenfeldi csatában (1631. november 7.). Itt sebesülten fogságba esett, de hamar felgyógyult, s a modenai herceg hathatós segítségével már 1632-ben kiváltotta magát. Csatlakozott Ernesto új gyalogezredéhez, immár őrnagyi rangban, ám még abban az évben „átnyergelt” a lovassághoz, ahol rögvest alezredessé lépett elő.

1633-ban súlyos veszteség érte Raimondót. Pártfogója és támogatója, Ernesto 49 évesen belehalt a Breisach védelme során szerzett sebeibe. Raimondo azonban már egyre inkább saját érdemei révén jutott előbbre, így például kitüntette magát Regensburg ostrománál. Miután ezredparancsnokával összekülönbözött, Don Annibale Gonzaga, egy másik olasz hadvezér vértesezredébe lépett át, s ennek élén küzdött a győztes nördlingeni csatában (1634. szeptember 5–6.). Kaiserslautern elfoglalásakor (1635) lóról szállított vértesei (!) élén újfent elsőként rohant a részre, és vezette győzelemre katonáit.

Montecuccoli katonai pályafutásában igazi áttörést jelentett ezredesi kinevezése és egy vértesezred parancsnokságának átvétele. Első önálló akciója során a Magdeburg felmentésére érkező három svéd ezred ellen küldték, amelyeket sikeresen szétugrasztott. A vesztes wittstocki csata után (1636) a hátvéd lovasságot vezényelte, és többször is sikeresen visszaverte az üldözőket.

Az újabb, Montecuccoli számára akkor kevésbé örvendetes, ám hosszú távon mégis nagyon hasznos fordulat 1638-ban következett pályafutásában. Ez év tavaszán Hofkirchen tábornok parancsnoksága alatt az Elba átkelőit őrizték a Johan Banér vezette svéd sereggel szemben. Banér azonban nem ott kelt át a folyón, ahol várták. A mesterien kivitelezett akció során nagy erőket dobott át a túlpartra, és a késve érkező császáriak már hiába támadtak, visszaverték őket. A legénység a tisztek példamutatása ellenére megfutamodott, így számos parancsnok, köztük Montecuccoli is fogságba esett. Később Stettin városába internálták, ahol a pomerániai herceg kastélyában felfedezte annak gazdag könyvtárát. Nem válogatott, mindent elolvasott, az ókori szerzőktől kezdve a jogtudományon át a matematikáig. Tanulmányai során ébredt fel benne a szándék, hogy az olvasottakból leszűrte következtetéseket, saját tapasztalataival kiegészítve, maga is papírra vesse. Így született meg 1641-ben a *Trattato della guerra*, amelyet maga Montecuccoli is kísérletnek szánt, nem óhajtotta kiadni, hiszen a hadvezetésben addig csak ezred-, illetve taktikai szintű gyakorlatot szerzett. A mű csak jóval később, már bőséges főparancsnoki és stratégiai ismeretek birtokában, alapos átdolgozás után jelent meg nyomtatásban. Fogsága alatt még egy nagyobb munkát írt *Delle battaglie* címmel, amelynek gondolatait még úgyszintén inkább olvasmányai, mintsem tapasztalatai inspirálták.²

² *Trattato della guerra (Értekezés a háborúról)*. Az autográf kézirat nem maradt fenn. A két legfontosabb, minden bizonnyal még a szerző életében és annak felügyelete alatt készült másolat a modenai könyvtárban (Biblioteca Estense, ms. a. P. 9. 15.) és a bécsi Kriegersarchivban (ÖStA KA Nachlasse, Memoires B/492:124) található. A *Delle battaglie (A csatákról)* című művet részben szintén a szcczini fogság idején írta, és 1645-re fejezte be. Autográf kézirat erről sem maradt fenn, korabeli másolatát szintén a modenai könyvtárban őrzik (Biblioteca Estense Universitaria, ms. a. F. 6. 17.).

A szabadulás 1642 tavaszán jött el. Rögvest csatlakozott a sereghez, és a Brieg felmentésére induló császári had elővédjét vezetve szétvert egy svéd hadtestet, majd elfoglalta Troppaut. Ekkor azonban a modenai herceg a pápával fennálló konfliktusának megoldásához segítséget kért a császártól, egy tapasztalt katonát, aki csapatait vezeti majd. A császár némi vita után Montecuccolit javasolta, akit Piccolomini közbenjárására 1642. szeptember 29-én vezérőrnaggyá nevezett ki. Montecuccoli 1644-ben győztesen tért vissza Itáliából, majd a sziléziai csapatok élén a fősereghez küldték. Ott érte a hír, hogy a császár altábornaggyá léptette elő. Bár mindössze 35 éves volt, de már gazdag haditapasztalatokkal és kitűnő vezetői képességekkel rendelkezett.

Emelkedését segítette hűsége és számos, sikeresen végrehajtott diplomáciai jellegű küldetése, amelyekre a császár is felfigyelt. Nem véletlen tehát, hogy 1645 februárjában az Udvari Haditanács tagja lett, ami persze nem mentesítette a harctéri feladatok alól. Az újabb császári kegy sem soká váratott magára: júliusban az uralkodó kamarássá nevezte ki. Montecuccoli azonban nem akart a bécsi udvarban tétlenkedni, engedélyt kért és kapott, hogy visszatérjen a harctérre. 1645 őszén a franciák ellen vezetett egy hadtestet a Rajnánál, visszavetette őket a folyó túlsó partjára, és gazdag zsákmányt ejtett. A következő évben Sziléziát fedezte csapataival a svédek ellen, több kisebb ütközetben győzött, és elfoglalta Frankenstein városát. Ezután haditervet dolgozott ki Morvaország és Alsó-Ausztria megtisztítására a svédektől, amelyet Puchheim tábornok sikerrel végre is hajtott. 1647-re azonban Montecuccolinak elege lett a nehézségekből, némely alkalmatlan parancsnok miatti vereségekből, és elbocsátását kérte a császártól. III. Ferdinánd nem akart megválni kitűnő hadvezérétől, és kilátásba helyezte, ha marad, a következő évben megkapja a lovassági tábornoki rangot. A császár jól számított, Montecuccoli visszatért a sereghez. Ott azonban semmi sem változott, a halogatás és a döntésképtelenség újabb kudarcokat eredményezett.

Az utolsó háborús év még egyszer próbára tette Montecuccoli katonai képességeit. Tavasszal az egyesített svéd–francia haderő betört Bajorországba, és visszaszorította a császári–bajor csapatokat. A hátvédet ismét Montecuccoli vezette. Zusmarshausennél az ellenség utolérte a visszavonulókat, és Montecuccoli kénytelen volt felvenni a harcot a túlerő ellen. A hat órán át dúló küzdelemben a segítségül érkező főparancsnok, Holzapfel is elesett. Montecuccoli végül lovasai élén egy vakmerő akcióval áttört az ellenségen, és csatlakozott a fősereghez, bár súlyos veszteségeket szenvedett. Talán helytállása is szerepet játszott abban, hogy a császár beváltotta ígétét, és Montecuccolit lovassági tábornokká nevezte ki. A császári sereg az új főparancsnok, Ottavio Piccolomini vezetése alatt védelembe ment át, bevárta ez erősítéseket, majd kemény harcokban szorította vissza az ellenséget, és végül október elején Dachaunál legyőzte azt. A csatában Montecuccoli a jobbszárnyat irányította. Ez volt számára a harmincéves háború utolsó fegyverténye.

Montecuccoli a következő években főleg diplomáciai küldetéseket teljesített, a svéd trónról lemondott Krisztina királynőnél többször is járt követségben. Számos jel mutat arra, hogy a tábornok diplomáciai küldetése mellett intim viszonyt is folytatott a királynővel. A már nyilvánosan is katolizált királynét Rómába is elkísérő Montecuccoli 1656

elején lépéseket tett, hogy katonai karrierjét egyházira cserélje fel. A fiatal korában állítólag papnak készülő Montecuccolit vélhetően a folyamatos szerelmi csalódások is arra indították, hogy a kardot bíborosi kalapra próbálja felcserélni. E kísérlet azonban végül csak epizód maradt, és Montecuccoli visszatért a katonai pályához.³

1655-ben kitört a háború Lengyelország, illetve Svédország és Brandenburg között, és a császár a pápa nyomására a katolikus lengyelek megsegítéséről döntött. Miután azok Varsónál vereséget szenvedtek, 1657 nyarán a császári csapatok átlépték a határt, és a hamarosan odaérkező Montecuccoli parancsnoksága alatt ostrom alá vették, majd megadásra kényszerítették a svédek kezén levő Krakkót. A tél folyamán Montecuccoli ismét diplomáciai küldetést teljesített: Frigyes Vilmos brandenburgi fejedelem Kelet-Poroszországiért cserébe különbékét kötött a lengyelekkel, és segítséget ígért a császárnak a svédekkel szemben, Pomeránia megszerzése reményében. A tárgyalásokat Montecuccoli vezette, és azok 1658 januárjában sikerrel zárultak.

Eközben a főparancsnok, Hatzfeld, 1658. január 6-án elhunyt, s így Montecuccoli, életében először, önálló parancsnoki beosztást kapott, ő vette át a teljes lengyelországi császári haderő irányítását, immár tábornagyi rangban. A tél folyamán a svédek csaknem egész Dániát megszállták, és ostrom alá vették Koppenhágát, ezért és az ellátási problémák miatt Montecuccoli még a tél vége előtt megindult ellenük. Szigetről szigetre szorította vissza az ellenséget, nagy tapasztalatot szerezve az átkelési és partraszállási műveletek terén. 1658 telén Dániában is ellátási problémák jelentkeztek, mint korábban Lengyelországban, ezért Montecuccoli már 1659 legelején ostrom alá vette Friedrichsortot, amely május végére megadta magát. Fyn szigetén azonban nem sikerült a partra szállás, az erős svéd tüzérség súlyos veszteségeket okozott a császáriaknak, s maga Montecuccoli is megsebesült.

A kudarc új tervet érlelt Montecuccoliban. Azt javasolta, hogy az ellenség erejét elterelő támadással osszák meg. Egy kisebb megfigyelő hadtest hátrahagyása után a főszereggel betört a svédek kezén levő Pomerániába. A svédek kénytelenek voltak követni őt, ezért erőik egy részét kivonták Fyn szigetéről, ám Montecuccoli többször megverte őket, számos erősséget elfoglalt, majd Fyn meggyengült védőit is legyőzte, gazdag zsákmányt ejtve.

A svédek továbbra sem nyugodtak, s bár királyuk, X. Károly Gusztáv 1660 februárjában meghalt, támadást indítottak a császáriak téli szállásai ellen. Montecuccoli épp Berlinben tárgyalt az újabb hadműveletekről, de sietve visszatért seregéhez, visszaverte

³ A harmincéves háború lezárulta után – főként annak tapasztalatai alapján – Montecuccoli még több hadtudományi értekezést írt. A *Tavole militari (Katonai feljegyzések)* című művét 1653 márciusában fejezte be hohenegei kastélyában. Erről sincs eredeti autográf kézirat, a szerző életében készült másolat jelenleg az Österreichische Nationalbibliothekban található (ms. 10966). Valamikor 1653 és 1673 között készült a *Delle battaglie (A csatákról, második értekezés)*, amelynek címe azonos a már említett, 1645-ben írt mű címével, szerkezetileg és tartalmilag azonban teljes mértékben eltér attól. A kézirat autográf változata a bécsi Hadilevéltár Nachlasse gyűjteményében maradt fenn (ÖStA KA Nachlasse, Memoires B/492:133). A felsorolt műveletről lásd: PIERI 1955, 88–98.; LURAGHI 1988, 109–115. Magyarul lásd: F. MOLNÁR 2016, 23–26.

a svédek, és március 17-én bevette Warnemündét. Ezzel azonban a harcok véget is értek, mert május 1-jén a felek megkötötték az olivai békét.

Montecuccoli stratégiai gondolkodását jól jellemzi, hogy a harcok elültével javaslatot tett a császárnak a békekötés után felszabaduló haderő felhasználására, többek között Magyarországon. Ezért 1660 júniusában Grazba rendelték tanácskozásra. Talán mert javaslata meghallgatásra talált, csapataival együtt Magyarországra irányították. Montecuccoli 1660 novemberében bekerült a Habsburg Birodalom legfelsőbb irányító testületébe, a Titkos Tanácsba. Egy hónappal később meghalt Luigi Gonzaga altábornagy, győri végvidéki főkapitány. A császár és tanácsadói az Oszmán Birodalom háborús fenyegetései miatt a Bécs védőbástyájának számító főkapitányság élére egy tapasztalt, a politikában is jártas tábornok kinevezését tartották kívánatosnak. Választásuk Raimondo Montecuccolira esett.⁴ Ettől kezdve sorsa egy évtizedre szorosan összefonódott a magyarországi eseményekkel.⁵

MONTECUCCOLI A MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN

A harmincéves háború csataterét megjárta tábornagy az oszmánok elleni hadviselés terén újoncnak számított. Ráadásul a következő esztendőben egyből „mélyvízbe” került, mivel I. Lipót német-római császár és magyar király elhatározta, hogy Kemény János fejedelem oldalán beavatkozik az erdélyi–török háborúba. Montecuccoli 1661-ben és utóbb 1663-ban a császári hadsereg parancsnokaként, 1664-ben pedig a Német-római Birodalom altábornagyaként, a császári és a német birodalmi csapatok főparancsnokaként vezette a török elleni hadműveleteket.

Montecuccoli a *Della guerrá*-ban bő terjedelemben foglalkozott az 1661. évi erdélyi hadjáratával. Nem véletlenül, hiszen ez a hadművelet kapta talán a legtöbb kritikát a Magyar Királyságban, hadseregének működése pedig politikai válsághoz vezetett az ország keleti részében.

Várad török kézre kerülésével (1660. augusztus 27.) felborult a két nagyhatalom között az 1606-ban kötött zsitvatoroki béke óta fennálló stratégiai egyensúly. A Porta nemcsak Erdélyben avatkozott be, hanem jogot formált a vazallusa, II. Rákóczi György

⁴ ÖStA HKR Prot. 1660. dec. No. 34. Exp. Bd. 321. fol. 550v., dec. 9. No. 61. fol. 555v., uo. 1660. dec. 20. No. 56. Reg. Bd. 322. fol. 236r.

⁵ Montecuccoli először az 1655. évi országgyűlés idején töltött hosszabb időt (március 3. – június 13.) Pozsonyban. Erről írt rövid feljegyzéséből azonban nem derült ki, hogy e bő három hónap alatt végig a városban tartózkodott-e. Az biztos, hogy a császári udvarral együtt érkezett Pozsonyba, az uralkodó védelmét ellátó egyik katonai egység parancsnokaként. Ott volt, amikor Hainburgnál, a magyar határon az ország főméltóságai 2000 főt számláló kopjás lovas bandériumaik élén fogadták az uralkodót és családját. Montecuccoli aktív szereplője lett az országgyűlésnek: magyar honfűsítást (indigenátust) nyert, felesküdt a magyar királyra és az ország törvényeinek megtartására. Raimondo Montecuccoli: Aufzeichnungen während des Landtages zu Pressburg 1655. In VELTZÉ 1899–1900, III. 255–262. Honfűsítése: CJH 1900. 119. tc. 653.

erdélyi fejedelem által birtokolt két királyi vármegyére, Szatmárra és Szabolcsra is. Montecuccoli már az erdélyi–Habsburg szövetségkötés előtt kidolgozta a beavatkozás tervét. Mivel úgy vélte, hogy Felső-Magyarországról a hadtápellátás szűk kapacitása miatt Erdélyt komolyabb erővel nem lehet megsegíteni, Kemény János tehermentesítését a főszereg Esztergom vagy Buda ellen indított diverziójával kívánta elérni. A fejedelemséggel való közvetlen összeköttetést a Tokaj és Szatmár között felvonuló mozgó mezei hadtestnek („fligendes Corps”) kellett biztosítania.⁶

A Kemény János elűzésére érkező Ali szerdár pasa azonban nagyobb erővel és sokkal előbb támadott, mint azt a császári hadvezetés és személy szerint Montecuccoli gondolta. Így Ali pasa már akkor elfoglalta Erdély jelentős részét, amikor a császári csapatok még Komáromnál gyülekeztek. Ráadásul Felső-Magyarország keleti felét török–tatár csapatok támadták meg. A bécsi udvarban és az Udvari Haditanácsban többen úgy gondolták, hogy a Porta királyi területeket akar elfoglalni, és mire a császári csapatok akcióba lépnének, Ali pasa már jelentős erőket tudna átcsoportosítani az erődök felmentésére. Ez vezetett végül a tábornagy haditervének megváltoztatásához. A bécsi udvarban egy Erdélybe vezetett hadjárat mellett döntöttek, igaz csak korlátozott fegyveres akciót terveztek, amely nem vezet nyílt háborúhoz.

Montecuccoli az eredeti terv végrehajtásának érdekében több levelet intézett a Haditanácshoz. Jelentései nem maradtak fent, de más források igazolják a *Della guerrában* leírtakat, amely szerint Felső-Magyarországon „nem történt semmiféle előkészület fogadásunkra, hiányzott a pénz, az idő (már beköszöntött az augusztus), a magyar rendek egyetértése, nem voltak raktárak, és ahol a kevés ott állomásozó csapat is romlásra jutott a nélkülözések miatt, mit várhatott volna egy nagyobb létszámú sereg”. 1670-ben úgy vélte: „Mennyivel jobb lett volna Esztergomot és Budát visszavenni és elfoglalásukkal Várad elvesztését kiegyenlíteni, egyidejűleg az ellenség területére betörni, ott élni.”⁷

Montecuccoli aggályait a történések messzemenően igazolták. A megfelelő katonai infrastruktúra és ellátás, a magyar rendek hathatós támogatása nélkül mégis sikerült a 15 000 fős sereget mintegy negyven nap alatt a Komáromtól 370 kilométerre lévő Tokaj térségébe, majd onnan Kemény János 3000 katonájával egyesülve bő egy hónap alatt Kolozsvárhoz vezetnie. A város elérését követően azonban a császári sereg visszavonult. Ebben már a kortársak közül is sokan egy csatát megtiltó parancsot, illetve a szemben álló felek közötti titkokban tartott megállapodást sejtettek. Nagyrészt ezekre a forrásokra, illetve a Zrínyinek tulajdonított, 1662-ben született, Montecuccoli elleni röpiratra hivatkozva fogalmazta meg a szakirodalom a Montecuccolit elítélő véleményeket. Ismert azonban az uralkodó azon parancsa, amely Kemény János hatalmának megerősítésére, Erdély régi státusának visszaállítására, a török visszaszorítására és minél több erődítmény elfoglalására adott utasítást.⁸

⁶ I. könyv VII., VIII. fejezet.

⁷ I. könyv VIII. fejezet.

⁸ I. Lipót Montecuccolihoz, 1661. szeptember 11. ÖStA KA AFA 1661-9-25 ½.

Montecuccoli józanul mérte fel a helyzetet, amikor a katonai lehetőségeket mérlegetve, a visszavonulás mellett döntött. Amit a *Della guerrá*ban leírt,⁹ azt a Haditanácsnak írt jelentései és a korabeli erdélyi feljegyzések is megerősítik. Seregét betegség tizedelte, utánpótlás alig volt, a hadszíntér zömét felperzselte a török, az ellenség pedig nyomasztó létszámfölénnyel rendelkezett.¹⁰

Ami a sokak által hiányolt döntő csata megvívását illeti, erre megfelelő körülmények között a tábornagy is hajlandó lett volna. Visszatekintésében leírta, hogy „[Ali] pasa elhatározta: vagy megáll Kolozsvárnál, vagy elénk jön. Ezért egy hosszúkás, könnyen elfordítható csatarendet képeztünk, középen a poggýással, amely lehetővé tette, hogy a vegyesen felállított gyalogság, lovasság és tüzérség egymást kölcsönösen támogathassa”.¹¹ Ezen szándékát Farkas Fábián putnoki kapitány jelentései is igazolják. Hiányoztak azonban a török–tatár lovasság elleni harcban jártas magyar könnyűlovas-alakulatok. A magyar rendek ugyanis minden fogadkozás ellenére alig néhány száz katonát küldtek Erdélybe, de ezek zömét még Kolozsvár elérése előtt visszahívták a császári seregtől.¹²

Montecuccoli és a magyar rendi politikusok viszonyát beárnyékolta az 1661. évi erdélyi hadjárat és a nyomában, az 1662. évi országgyűlésen kirobbant „röpiratügy”. Az 1662. esztendőben egy olyan publicisztikai irat borzolta fel a megjelent követek indulatait, amelynek névtelen szerzője az előző évi erdélyi hadjáratmal kapcsolatban a császári hadvezetést ért vádakát igyekezett cáfolni, a magyarokat és erdélyieket téve felelőssé a kudarcért. A diéta résztvevői a brosúra szerzőjének Raimondo Montecuccoli tábornagyot, az erdélyi katonai akció fővezérét tartották, akinek tevékenységét teljes kudarcnak ítélték, mert nem tudta visszaállítani Kemény János fejedelem hatalmát, ráadásul a parancsnoksága alá tartozó császári katonaság a felső-magyarországi vármegyékben hatalmas károkat okozott.¹³ A magyarokat és erdélyieket vádló röpiratra hamarosan megszületett a válasz, amelyet az országgyűlésen Zrínyi Miklós horvát bánnak tulajdonítottak.¹⁴

Az esettel kapcsolatban egyes kutatók újabban azt valószínűsítik, hogy Montecuccoli az őt ért vádakát cáfoló *Risposta (Válasz)* címen fennmaradt feljegyzésének másolata, amelyet a Titkos Tanács elnökének, Johann Ferdinand Porcia hercegnek készített, valamilyen módon eljutott a magyar politikusokhoz. Ők a rájuk vonatkozó kínos részeket kihagyva latinra fordították a szöveget, és terjesztetni kezdték a manifesztumot. Az ok

⁹ I. könyv XII. fejezet.

¹⁰ Az 1661. évi erdélyi hadjáratról legújabban: CZIGÁNY 2017 és CZIGÁNY 2018.

¹¹ I. könyv XI. fejezet.

¹² CZIGÁNY 2015, 25–28.

¹³ FABÓ 1873, 149–150., 254–275.

¹⁴ Az ominózus röpiratváltás jó két évszázad múltán a nemzeti romantikus történetírás nyomán, Zrínyi–Montecuccoli-vitaként kelt új életre. Lásd PAULER 1867; KANYARÓ 1887; KŐSZEGHY 1890. A vitáról lásd még: NAGY–HAUSNER 2011, 698–717.; NAGY 2018. A Zrínyi Miklósnak tulajdonított válasz modern kiadásai: ZMÖM 2. k. 314–322.; ZMVL 103–106.

kézenfekvő, mivel a császári katonaság atrocitásai miatt nemcsak a protestáns ellenzék, de a katolikus rendek egy része is elégedetlen volt.¹⁵

Bárki is szivárogtatta ki a tábornagy jelentését, olyan politikai vihart kavart, hogy a magyarokat sértő röpirat ügyében maga Wesselényi Ferenc nádor emelt panaszt Porcia hercegnél. Végül Rottal János, a császár magyar ügyekben illetékes tanácsadója és Nádasdy Ferenc országbíró simították el az ellentéteket a tábornagy és a magyar főurak pozsonyi találkozóján. Ezen Montecuccoli kijelentette, hogy a nagy port kavart röpiratnak nem ő szerzője, és tiszteli a magyarok hősiességét.

Nem tudni, hogy ekkorra megszületett-e az *Optimae Dux* (*Legkitünőbb vezér*) kezdetű, a korábbi szakirodalomban Zrínyi Miklós munkájának tartott ellenröpirat. Zrínyi szerzőségére vonatkozóan eddig nem került elő közvetlen bizonyíték, és nem ismerjük a horvát bánnak az erdélyi hadjárattal kapcsolatos véleményét sem. A Montecuccolit kifigurázó gúnyirat megíratására viszont elsősorban a felső-magyarországi protestáns és katolikus nemességnek lehetett a legtöbb oka, akik egyaránt elszenvetdék a császári sereg atrocitásait és a török pusztításait. Köztudott volt, hogy Csáky István országbíró, Homonnai Drugeth György felső-magyarországi főkapitány, illetve Rákóczi László Sáros vármegyei főispán kifejezetten rossz viszonyban voltak a tábornaggal.¹⁶

Montecuccoli tiszttában volt az országban tapasztalható németellenes, pontosan a császári hadsereg ellen irányuló hangulattal. Az uralkodónak Magyarország és Erdély megtartásáról 1662 februárjában készített emlékiratában, amelyben az előző hadjárat tanulságait összegezve a török elleni felkészülés teendőit vázolta fel, a németekkel szembeni közhangulatot a következőképpen festette le: „A magyarok a németekkel szemben akkora gyűlöletet táplálnak, hogy még azokat is utálják, akik a németekkel jóindulatúan viseltetnek. Forgách Ádámot például azért nem szeretik a magyarok, mert a németekkel udvarias. Két Turóc vármegyei nemes házáat pedig azért gyűjtötták fel, mert jó kapcsolatban voltak a német tisztekkel.” Jelentésében azt is megemlítette, hogy az előző évben az egyik legbefolyásosabb főúr nyíltan megmondta néhány, Bécsből az ottani (a magyarországi) erődökbe tartó kalandornak, hogy biztosak lehetnek abban, hogy a német seregből egyetlen ember sem fog visszatérni, mert azok, akiket az éhség, a pestis, a háború viszontagságai és a törökök kardja megkímélt, a magyarok szabályainak fognak áldozatul esni.¹⁷

HÁBORÚ A TÖRÖK ELLEN 1663–1664-BEN

Az említett 1662. évi országgyűlés végül a protestáns követek kivonulása miatt teljes kudarccal végződött. Így a tizenhárom felső-magyarországi vármegye nem hajtotta végre a diéta végzéseit, ráadásul a következő évben abban egyeztek meg, hogy

¹⁵ NAGY-HAUSNER 2011, 700–701.

¹⁶ DEÁK 1883, 341.

¹⁷ VELTZÉ 1899–1900, IV. 104–107.

nem lépnek fel támadólag a török ellen. A csonka országgyűlés viszont a hadi terhekre hivatkozva elfogadta azt a protestánsok által is támogatott követelést, amely szerint az országban lévő császári katonaságot Szent György napjáig (április 23.) 9 ezer főre csökkentették. Ezt 1663 tavaszán azzal toldották meg, hogy új császári ezredeket csak akkor hozzanak az országba, ha ezt a rendek szükségesnek ítélik. Mindennek tragikus következményei lettek: 1663. szeptember 26-án elesett az oszmán hadak által időközben körbezárt Érsekújvár, majd Fülek kivételével a főkapitányság összes erődítménye török kézre került.

Történet- és hadtörténetírásunk máig adós az 1663–1664. évi török háború reális feldolgozásával. A magyar történeti munkák középpontjában ugyanis általában Zrínyi Miklós, illetve a hozzá köthető hadiesemények (az eszéki diverzió, Kanizsa ostroma) állnak. Montecuccoli műve most egy másik főszereplő szemszögéből nyújt képet az okokról és a történekről. Eszerint a tízszeres túlerőben levő ellenséget megtámadni felért volna egy öngyilkossággal, emellett Montecuccoli azt a parancsot kapta, hogy Bécsset védje, és nem azt, hogy Érsekújvárat mentse fel. Ha valakit vagy valamit az az évi kudarcokért hibáztatni lehet, akkor az a bécsi kormányzat, és annak tétova viselkedése, illetve a magyar rendek követelése a német katonaság kivonásáról.¹⁸

Az 1664. évi hadjáratot vizsgálva egy jóval összetettebb eseménysor bontakozik ki. Először is, a harcok már 1663 késő őszen megkezdődtek, midőn Zrínyi az általa kezdeményezett téli hadjáratra engedélyt kapott. Az Érsekújvár elvesztése miatti magyar és nemzetközi felháborodás lecsillapítására Bécsnek kapóra jött a sikert ígérő vállalkozás. Ha az általa kiváltott politikai és morális hatás felől nézzük, az akció valóban eredményesnek bizonyult. Katonai hasznáról már megoszlottak és azóta is megoszlanak a vélemények. Montecuccoli szerint olyan területet pusztítottak el, ahol keresztények laktak, és az eszéki hídban sem tettek maradandó kárt, mivel a törökök gyorsan kijavították a hódoltsági magyar alattvalók munkájával, és a híd lerombolása amúgy sem akadályozta jelentős mértékben a török sereg felvonulását, mert az a Dráván úgy-ahogy meg tudta oldani az utánpótlást, így az elpusztított vidékre nem volt szüksége.¹⁹

Mindez azért kíváncsított Montecuccoli 1664. évi tevékenységének értékelése elé, mert az eszéki hadjárat, majd Kanizsa ostromának elrendelése alapvetően megváltoztatta az 1664-re korábban elfogadott haditerveket. Ezek alapját Montecuccoli dolgozta ki még 1663 októberében, és a Haditanács hosszas viták, illetve számos politikai indíttatású módosítás után fogadta el. Ennek értelmében a Montecuccoli vezette főserg a Duna mentén, a biztos utánpótlási útvonalra támaszkodva, Esztergom ellen intézett volna támadást, míg a Felvidéken a Souches táborszernagy vezette erőknek az 1663-ban elvesztett várakat, Nyitrát, Lévát, Nógrádot kellett visszavenni, a déli hadtest pedig Kanizsát veszi ostrom alá.²⁰ A terv észszerűnek tűnt, hisz ha Montecuccoli magára vonja a török főerőket, a másik két hadtest szinte zavartalanul végrehajthatja

¹⁸ CZIGÁNY 2017, 16–18.

¹⁹ Török források alapján ettől eltérő véleményt fogalmaz meg SUDÁR 2018, 282–285.

²⁰ DOMOKOS 2012, 37–38.

feladatát. Klasszikus diverziós terv volt ez, és Montecuccoli 1659-ben, a lengyel háborúban a svédek ellen már megmutatta, hogy ért ehhez.²¹

Ismét a politika szólt közbe. A Regensburgban 1664 elején Montecuccoli nélkül megtartott tanácskozáson, részben a téli hadjárat sikerén felbuzdulva, részben politikai nyomásra, felrúgták a korábbi tervet, és Kanizsa ostroma kapott elsőbbséget. Montecuccoli tiltakozott, de érvei süket fülekre találtak. Ám amikor a Kanizsa elleni vállalkozás kudarcba fulladt, a császár „elővette” Montecuccolit, és kinevezte fővezérré.²²

Montecuccoli elkeseredése, amelynek jelen műben is hangot adott, teljesen érthető. Nagy ellenlábasa, Souches sikert sikerre halmozott a Felvidéken, neki pedig nem maradt egyéb, mint a kármentés. Gúnyosan megjegyezte, hogy ha a nehézségeken nem tud úrrá lenni, akkor is ő lesz a felelős, ha viszont sikerül, az eredményt úgymint biztosan elvitatják tőle.²³

Egyértelműen kijelenthető, hogy a problémákról nem Montecuccoli tehetett. Kanizsa ostromának engedélyezése *ab ovo* magával vonta az előzetes, egyébként az Udvar által is jóváhagyott tervek felborulását. Kétségtelen, hogy ezzel Zrínyi a törököket is kitűzött stratégiai céljuk, Győr ostromának feladására kényszerítette.²⁴ Ebből adódóan mind a császári, mind az oszmán hadvezetés kényszerpályára került, rögtönözniük kellett, s ennek a hadjárat során mindkét félre nézve súlyos következményei lettek. A keresztény oldalon csak úgy lehetett volna elkerülni, hogyha a főserég is megindul Esztergom ellen. A főserég azonban még nem volt sehol, az a csekély erő, amely akkor Montecuccoli rendelkezésére állt, még egy kisebb diverzióra sem volt elegendő. Amikor pedig a kanizsai kudarcotól megrémült Udvar a szokásos fejtelten kapkodással a Dunánál levő erőket is délre rendelte, a nehézségeket, amelyekre Montecuccoli is célzott, borítékolni lehetett.²⁵ A délen harcoló haderőt ugyanis vagy Grazból kellett volna ellátni, ami óriási akadályokba ütközött, vagy a Dunánál felhalmozott készleteket kellett volna odaszállítani, ami már a lehetetlenség határát súrolta.²⁶

Montecuccoli tehát átvette a parancsnokságot, és minden emberi és katonai kvalitását bevetve megakadályozta az összeomlást. Perjés Géza szerint Montecuccoli számára Zrínyi-Újvár „elhanyagolható mennyiség” volt, csak az időnyerés miatt védelmezték, hogy a még úton levő keresztény erők számára lehetővé tegyék az egyesülést.²⁷ Ezek valóban fontos indítékok voltak, de forrásszinten sikerült bizonyítani, hogy bár Montecuccoli és sokan mások is jelentéktelennek tartották az erődítményt,²⁸ a hadvezetésnek igenis szándékában állt azt megvédeni, legalábbis a katonai észszerűség határain belül. Teljes mértékben tudatában voltak ugyanis az erőd stratégiai jelentőségének.

²¹ I. könyv LI. fejezet.

²² Ennek körülményeire lásd: DOMOKOS 2012, 55–56.

²³ II. könyv XLV. fejezet.

²⁴ SUDÁR 2018, 279–280.

²⁵ II. könyv XLV. fejezet.

²⁶ PERJÉS 1999, 156.

²⁷ PERJÉS 1999, 156.

²⁸ DOMOKOS 2012, 49–52.

Montecuccoli azonban nem csupán időhúzásra játszott, hanem az ellenség kifárasztására, kivéreztetésére is.²⁹

Zrínyi-Újvárat az adott körülmények között nem lehetett megtartani, noha a keresztény haderő mindent megtett ennek érdekében. Az erőd végül a több mint háromhetes ostromot követően, 1664. június 30-án elesett. Elpusztítása és a Kanizsát fojtogató magyar várövezet szétverése után a török hadvezetésnek egy ideig sikerült bizonytalanságban tartani a császári sereget további szándékait illetően. Hogy ez mennyire volt tudatos vagy csak a körülményekből fakadó tétovázás, nem tudjuk. Abban biztosak lehetünk, hogy felismerték: bármerre is fordulnak, az utánpótlást biztosító folyótól el kell szakadniuk, ami ekkoriban egyet jelentett az ellátási problémákkal.

Montecuccoli dilemmája abban állt, hogy ha a Muraközben vagy annak közelében marad, a török szabad utat kap Bécs felé, ha viszont Bécs védelmében a törökök elé vág, azok elvben könnyen a fedezetlenül maradt Muraköz és Stájerország ellen fordulhatnak. Csakhogy a törökök utánpótlási gondjai ekkor sem csökkentek volna, ráadásul a stájer hegyek közt ekkora sereggel manőverezni szinte képtelenség, legfeljebb a tatárokat küldhették volna ki. Ez nyilván jelentős pusztítással járt volna, de nem a tartomány megszállásával. Ezt mérhette fel Montecuccoli, amikor a Rábához indult, hogy megelőzze a nagyvezírt.

A szentgotthárdi csatát a mindkét felet szorító körülmények kényszerítették ki. Mindkét sereg éhezett, az utánpótlás akadozott. A keresztény sereg együtt volt, újabb erősítésekre nem lehetett számítani, és nem volt hova hátrálni már. A nagyvezír sem fordulhatott vissza, hiszen eredményt kellett felmutatnia.

Ilyen körülmények között került sor a csatára a Rába egyik kanyarulatánál 1664. augusztus 1-jén. A szentgotthárdi csata azonban nem hozott döntést a háborúban. Az egyik fél csupán serege egy töredékét küldte harcba, a másik pedig alapvetően védekezésre rendezkedett be, és csak akkor támadott, amikor az ellenség taktikai hibát vétett. A kibontakozott küzdelem alapvetően „csak” egy átkelési kísérlet volt. A nehezen kivívott győzelmet a jól működő propagandagépezet emelte világra szólóvá, nem a tényleges katonai eredmény.³⁰ Ennek ellenére Montecuccoli ott is példásan teljesítette feladatát. A döntő támadást nem ő kezdeményezte, ám az mit sem von le abból, hogy az első török rohamoknál megakadályozta a pánik kitörését, felismerte és a csapatok megfelelő mozgatásával megoldotta a kritikus helyzetet.

Montecuccoli hadvezéri nagysága ebben a hadjáratban mutatkozott meg leginkább, hiszen egy kritikus stratégiai szituációban vette át a parancsnokságot egy fáradt, legyengült, az utánpótlás hiányától szenvedő, a kanizsai kudarc miatt hitét veszített sereg felett. A nehézségek ellenére képes volt e haderőt újjászervezni, és a Zrínyi-Újvárnál elszenvedett újabb vereség után Szentgotthárdnál győzelemre vezetni azt.

²⁹ DOMOKOS 2012, 56–59.

³⁰ Szentgotthárd katonai, szakmai értékelése: PERJÉS 1981 és PERJÉS 2004, újabban TÓTH 2007, 107–110.

Montecuccoli lelkes híve volt a török elleni harcnak. Hadtudományi munkáiban, köztük a most megjelenő műben harctéri tapasztalatai alapján kidolgozta az oszmánok elleni háború tervét, és az ehhez szükséges harcászati, logisztikai, anyagi és emberi feltételeket. Jóllehet az oszmánokat döntően megverni, sőt kiűzni az országból ekkor még vágyalom volt csupán, de a következő évtizedekben az Udvari Haditanács elnökeként épp Montecuccoli teremtette meg reformjaival azt a haderőt, amely végül a század végén elérte e rég vágyott sikert. Emellett életstílusával és tudományos, illetve művészeti műveltségével nagymértékben hozzájárult a bécsi udvarban a 17. században elterjedő itáliai kultúra megerősödéséhez, amelynek révén Bécs jellegzetesen olaszos barokk várossá vált.³¹

A TÖRÖK HÁBORÚK TAPASZTALATAINAK ÖSSZEGZÉSE: A DELLA GUERRA COL TURCO IN UNGHERIA

Montecuccoli a *Della guerra col Turco in Ungheriát* az addigi katonai tevékenysége összegzéseként, már az Udvari Haditanács elnökévé választása után írta. Az olvasónak szóló előszó szerint az a szándék is vezette, hogy az 1661–1664. évi magyarországi háborúk után róla megjelent negatív véleményeket megcáfolja.³² A mű azonban sokkal több, mint egy vitairat.

Munkájának elején meghatározza a háború általános fogalmát, fajtáit és legfontosabb elemeit, majd ezeket a mű utolsó részeiben a magyarországi törökellenes háború egyedi példáin keresztül mutatja be. Rendkívül aprólékosan írja le a háborúhoz szükséges előkészítő munkát, valamint annak anyagi és emberi feltételeit. Itt kifejezetten nagy jelentőséget tulajdonít az olyan logisztikai kérdéseknek, mint például a szállítás vagy az utánpótlás problémái. Katonai gondolkodását igyekezett a magyarországi hadszíntér földrajzi adottságaihoz igazítani. A történelmi Magyarország földrajzi területe

³¹ Lásd: THIRIET 1989.

³² ORM II. 257–258. Raimondo Luraghi, Montecuccoli műveinek legutóbbi olasz kiadója egyenesen úgy vélte, hogy a *Della guerra col turco in Ungheria* című mű Zrínyi Miklós török elleni háborúkról szóló írásainak cáfolatára született. Bár Montecuccoli Szentgotthárdnál megállította az oszmán sereget, a magyarok jelentős részének szemében győzelme szinte elenyészett a tíz nappal később, augusztus 10-én a szövetségesek és a magyar rendek tudta nélkül a Habsburg uralkodó és a szultán között megkötött vasvári béke (valójában fegyverszünet) miatti felháborodásban. Vasvár után azt terjesztették Montecuccoliról, hogy elszalasztotta az alkalmat a török teljes legyőzésére. Ehhez járult, hogy Zrínyi Miklós már 1664. június 30-án, Zrínyi-Újvár estelének napján a grazi Belső-ausztriai Haditanácsnak írott levelében, majd július 17-én I. Lipótnak címzett jelentésében Montecuccolit tette felelőssé vára elvesztéséért, s vádja a nemzetközi propaganda útjain viharos gyorsasággal eljutott az európai udvarokba. Montecuccoli a kibontakozott publicisztikai háborúban időlegesen alulmaradt. Valójában a béke Montecuccolit is váratlanul érte, s bár a sereg harc képessége komoly kívánnivalókat hagyott maga után, folytatni akarta a hadjáratot. NAGY-HAUSNER 2011, 708–713. Montecuccoli előszavának magyar elemzését lásd: BENE 1999, 267. Montecuccoli ars historicájáról részletesebben uo. 279–281.

egységes természetes határokkal rendelkezett: északról, keletről és nyugatról a hegységek jelentettek természeti akadályt az ellenséges támadásokkal szemben, déli irányban pedig számos folyóvíz alkotott egyszerű védelmi rendszert. Itt természetesen az ekkor még szabályozatlan Dunára és mellékfolyóira, valamint hatalmas árterületeikre gondolhatunk, amelyek mentén a fontosabb stratégiai pontoknál helyezkedtek el az ország védelmének kulcsai: Nándorfehérvár, Buda, Komárom, Győr erődítményei. A folyóvizek a hadjáratok során is rendkívül fontosak voltak. A korabeli tökéletlen útviszonyok és fejletlen közlekedési eszközök miatt a folyók a háborúk során nagy fontosságra tettek szert mint felvonulási útvonalak. A folyók voltak a legkiválóbb országutak, de egyben védelmet is nyújthattak az ellenség támadásaival szemben. Nem véletlen tehát, hogy a hadjáratok során a legtöbb sorsdöntő ütközet is folyóvizek, mocsarak mentén zajlott. Montecuccoli Magyarország visszafoglalását előirányzó haditerve is a folyókra alapult: optimálisan a főerők támadásának a Duna mentén, az oldalerőkének pedig a Dráva és Tisza folyók irányából kellett előrenyomulni. A híres hadvezér halála után – *mutatis mutandis* – így is zajlott le a 17. század végi magyarországi visszafoglaló háború, amely rövid időn belül látványos sikert hozott, jól bizonyítva, hogy milyen hatása lehetett Montecuccoli stratégiai gondolkodásának Lotharingiai Károly és Savoyai Eugén császári fővezérek terveire.

Raimondo Montecuccoli igen nagy jelentőséget tulajdonított a háború megfelelő logisztikai előkészítésének. A nevéhez fűződő leggyakoribb mondás szerint a háborúhoz három dolog kell: „pénz, pénz, pénz”. A más nézetek szerint Francesco Guicciardini marsallhoz kötődő idézetnek a korban megkülönböztetett jelentősége volt. Hasonlóan Zrínyi Miklóshoz, Montecuccoli a sikeres törökellenes háború elengedhetetlen feltételének tekintette egy állandó hadsereg létrehozását. Ennek felállításához és ellátásához viszont fontos gazdasági erőforrásokra volt szükség, amelyeket leegyszerűsítve pénzügyi forrásnak tekinthetünk. A pénz hadászati jelentősége nem volt új keletű a 17. században. Már az ókori történetírók munkáiban – különösen Tacitus műveiben – megfigyelhetők azok a fordulatok, amelyek visszaköszönnek Montecuccoli és kortársai munkáiban. A pénzt már az antikvitás korában is a háború mozgatórugójának, vagy más szóval a háború lelkének (szó szerint „idegszálának”, latinul *nervus belli*) tekintették,³³ és a kora újkori ún. hadügyi forradalom vagy fiskális hadsereg időszakában a pénz szerepe nagymértékben felértékelődött a korábbi lovagi eszményekkel szemben.

Montecuccoli gondolkodásának modern jellege még a 21. századi olvasót is képes meglepni. Ahhoz, hogy megérthessük katonai gondolatainak máig ható sikerét, érdemes megvizsgálni, hogy milyen kútfőkből merítette ezeket a 17. századi itáliai szerző.

³³ Jó példa erre a Tacitus *Korunk története* című munkájának második könyvéből vett következő idézet: „Tehát a hajók, katonák, fegyverek előkészítése közben nagy volt a sürgölődés a tartományokban, de semmi sem okozott annyi gondot, mint a pénz előteremtése. 'Ez a háború lelke' – hajtogatta Mucianus, és amikor hozzájárulást vetett ki, nem a jogra, nem is a méltányosságra, hanem egyedül a vagyonok nagyságára volt tekintettel.” (Tacitus, *Historiariae*, lib. 2. cap. 84. Borzsák István ford.) Vö. *Commentarii bellici* 1718, 33.

Páratlan klasszikus műveltsége mellett három fő élmény gyakorolt meghatározó hatást gondolati rendszerére: saját katonai tapasztalatai, kora nagy hadvezéreinek szellemi hagyománya és az olasz reneszánsz humanista gondolkodóinak művei. A neves hadvezér személyes katonai tapasztalatainak gazdag és sokrétű jellegét nem szükséges külön kihangsúlyoznunk. Összesen 41 hadjáratban vett részt különféle európai hadszíntereken, és saját személyes megfigyelései alapján ismerhette meg a hadseregek felállításának, vezényletének és fegyelmének legkülönbözőbb problémáit. A logisztikai problémák iránti érzékenysége kiválóan tükrözi a 17. századi úgynevezett hadügyi forradalom következtében létrejött nagyméretű hadseregek általános nehézségeit, amelyek gyakran okozták a vereségüket. Katonai pályafutását egy hihetetlen felemelkedés jellemzi, amelynek során egyszerű pikás katonából a császári Udvari Haditanács elnökévé vált. Hosszú katonai szolgálata során rendkívül sokszínű ellenséges haderővel szemben kellett küzdenie, így harcolt például a svédekkel, a lengyelekkel, a szászokkal, a magyarokkal, a franciákkal és a törökökkel. E sokoldalú tapasztalatának köszönhetően igen nagy jelentőséget tulajdonított a különféle nemzetek katonai érényeinek és jellegzetességeinek, aminek nagy hasznát vette akkor, amikor nemzetközi erőkből álló hadseregeket kellett főparancsnokként irányítani. Ebből a szempontból tekintve mindenképpen egyik első képviselője volt a stratégiai gondolkodás úgynevezett kulturista irányzatának.³⁴ Ennek megfelelően igyekezett a nyugati hadviseléstől eltérő ellenséges erőkkel – például oszmán és lengyel seregekkel – szemben megfelelően kiválasztott taktikai eszközökkel fellépni. Nagy érdeklődést mutatott a kisháborús harcászatot sikerrel alkalmazó csapatok – mint például a magyar huszárok – keleti és nyugati hadszíntereken való alkalmazásának lehetősége iránt is. Ugyanakkor a kisháborús taktikát minden esetben alárendelte háborús stratégiai céljainak.³⁵

Montecuccoli katonai gondolkodásának második fontos forrását korának nagy hadvezérei nyújtották. Már a harmincéves háború során a császári hadseregben számos neves hadvezér parancsnoksága alatt szolgált – például Collalto, Tilly, Spinola, Wallenstein és Gallas –, és a katonai irányítás művészetét elsősorban a hadjáratok logisztikai előkészítése során és a csatamezőkön szerzett tapasztalataiból sikerült elsajátítania. Elméleti tudását elsősorban a nagy itáliai katonai szakírók – például Giorgio Basta, Niccolò Tartaglia, Giorgio Martini – műveiből merítette, elméletét folyamatosan pallérozta az újabb és újabb matematikai, erődítés- és ostromlástan munkák olvasásával. A magyarországi hadjáratok során kezdett el érdeklődni a török elleni háborúk kora újkori teoretikusainak művei iránt. Ez utóbbiak közül fontos kiemelnünk Schwendi Lázár császári hadvezér és kassai főkapitány nevét, aki nemcsak a császári hadsereg megreformálásának, hanem a 16. századi törökellenes magyarországi háborúknak is az egyik fontos főszereplője volt. Montecuccoli csodálattal adózott az ellenséges haderők kiváló hadvezéreinek is. Elsősorban a svéd II. Gusztáv Adolf és Banér,

³⁴ COUTAU-BÉGARIE 2011, 301.

³⁵ TÓTH 2009.

illetve a francia (Nagy) Condé herceg és Henri de Turenne katonai teljesítménye nyerte el csodálatát.³⁶

Végül, a széles körű humanista műveltséggel rendelkező Raimondo Montecuccoli rengeteget merített az itáliai reneszánsz filozófiájából. Logikus leírásaiban a Galilei-féle metódust követte, amely alapján a megfigyeléseiből és tapasztalataiból racionális módon létrehozott rendszert alkotott. A természettudományok iránti érdeklődéséből fakadt azon igyekezete is, hogy a katonai világ elemeit matematikai módszerekkel igyekezett modellezni. Megpróbálta a véletlen eseményeket kizárni a hadvezetési rendszeréből, és ezáltal megvetette a modern hadtudomány alapjait. Tommaso Campanella természetfilozófiája is nagy hatással volt rá, akinek a *Spanyol Monarchia*, a *Politikai aforizmák* és a *Napállam* című munkáit előszeretettel forgatta.³⁷ Szintén nagy hatással voltak rá honfitársának, Niccolò Machiavellinek munkái. Természetesen kora francia hadtudósainak – mint például Erhard de Bar-le-Duc vagy Henri de Rohan – műveit is jól ismerte.

Montecuccoli katonai gondolkodása átmenetet képvisel a klasszikus hadtudomány és a modern hadászati gondolkodás között. Noha még a „stratégia” kifejezést sem használják a korában, mégis Montecuccolit a kora újkor első stratégiai gondolkodójának tekinthetjük. Munkájában megtalálhatjuk napjaink hadászati elveit, amelyeket korának viszonyaihoz képest igen pontosan fogalmaz meg.

A MŰ KÉZIRATAI ÉS KIADÁSAI

A *Della guerra col Turco in Ungheriának* két kéziratot szövegváltozata van. Az egyik az autográf változat, amelynek címlapján ez áll: „A[nno] 1670. Della guerra col Turco in Ungheria.”³⁸ A kézirat első lapján található dátum („Vienna li 5 luglio 1669”) azt az időpontot jelölheti, amikor Montecuccoli elkezdte lejegyezni a szöveget.³⁹ A szerző ezt a változatot nem kiadásra, hanem munkapéldánynak szánta. Rengeteg benne a kihúzás, a betoldás és a javítás. A főszöveget a jobb oldali hasábra írta, majd a bal oldali hasábra javított, és ugyancsak oda írta egyéb megjegyzéseit és betoldásait is. Így egy olyan zavaros szerkezetű szöveg jött létre, hogy azt szerzői útmutatás nélkül a másoló egyedül nem lett volna képes letisztázni. Ha mindehhez még hozzávesszük Montecuccoli nehezen olvasható kézírását is, akkor nem csodálkozhatunk azon, hogy a későbbi kiadók ezt a változatot egyáltalán nem használták. Sajnos a kritikai kiadást sajtó alá rendező kiváló olasz hadtörténész, Raimondo Luraghi sem nézte meg alaposan az autográf szövegváltozatot. Akkor ugyanis észre kellett volna vennie, hogy abban a letisztázott változattól (és az azt követő nyomtatott kiadásoktól) eltérő előszó

³⁶ BOIS 2004, 29.

³⁷ THIRIET 2000, 75.

³⁸ ÖStA KA Nachlasse, Mémoires B/492:130b, fol. 1.

³⁹ ÖStA KA Nachlasse, Mémoires B/492:130b, fol. 5.

szerepel.⁴⁰ A további kutatásoknak kell majd azt eldönteni, hogy Montecuccoli végül miért írt új előszót művéhez.

Az autográf szövegből később letisztázott változat készült, amelyet maga Montecuccoli is átnézett és javított. A letisztázott változat címlapján az áll, hogy 1670-ben készült el a mű („scritto nell’Anno 1670”). Jóllehet Montecuccolinak minden lehetősége (pénz, befolyás stb.) meg lett volna arra, hogy fő művét megjelentesse, a *Della guerra col Turco in Ungheria* a szerző életében mégsem került sajtó alá.

A munka kéziratának története megvilágítja a keletkezéstörténet érdekes magyar vonatkozásait. Annak ellenére ugyanis, hogy Montecuccoli a kézirateit a bécsi udvar belső szűk köreinek, illetve magának a császárnak, I. Lipótnak szánta, számos másolata terjedt el a korabeli könyvtárakban és főúri archívumokban. A tábornagy halála után utódai valószínűleg kereskedelmi forgalomba is bocsátottak nem keveset ezen értékes kéziratok közül. Kiemelkedők a Lotharingiai V. Károly herceg hadvezér tulajdonában lévő apokrif változatok, amelyeket az első francia nyelvű kiadás tanúsága szerint felhasználáltak a kiadók is.⁴¹

A mű *Aforismi* címmel is ismert első részéből készült válogatás 1693-ban jelent meg spanyol kiadásban Milánóban, inkább szabad átdolgozásban, semmint fordításban (*Arte universal de la guerra del principe Raymondo Montecuccoli*). Az eredeti, teljes olasz szöveg két kötetben 1704-ben látott napvilágot Kölnben, teljesen más címmel, mint amit maga Montecuccoli adott a műnek: *Memorie del general principe di Montecuccoli, che rinfermano una esatta instruzione dei generali ed ufficiali di guerra, per ben commandar un’armata assediare e diffendere città, fortexze e particolarmente le massime politiche militari e stratagemmi da lui praticati nelle guerre d’Ungheria, d’Italia, e contro li svedesi in Germania, colle cose successe più memorabili* (A fővezér Montecuccoli emlékiratai, melyek tartalmazzák a hadvezérek és a tisztek számára a hadsereg helyes vezetéséhez, a városok és erődítmények ostromához és megvédéséhez szükséges pontos instrukciókat, és különösképpen a magyarországi, itáliai és a svédek elleni németországi háborúkban az általa követett stratégiai, katonai és politikai maximákat, a leginkább emlékezetre méltó eseményekkel együtt). A kötet kiadója Heinrich von Huysen (1666–1739), I. Péter cár flamand származású tanácsadója, és Alekszej nagyherceg nevelője volt, aki a kiadványt Jakob Heinrich von Flemingnek (1667–1728), a lengyel

⁴⁰ ÖStA KA Nachlasse, Mémoires B/492:130b, fol. 303r–309r.

⁴¹ E kéziratokból számos igen különleges fordítás is született. Ezek közül a legérdekesebbek a török (oszmánli) nyelvű változatok, amelyek élő bizonyítékai annak, hogy a Habsburgok ellenségei is élénken érdeklődtek Montecuccoli gondolatai iránt. Több változata is ismert e török fordításoknak, amelyek közül a legdíszesebb a párizsi Bibliothèque Nationale de France könyvtárban található (Département des mss orientaux, Suppl. Turc 226). E kéziratot a hagyomány szerint a magyar származású Ibrahim Mütefferrika fordította latinból, és egy bizonyos Szeid Mehmed másolt le 1787-ben. De létezik egy másik másolat is az isztambuli Nuruosmaniye könyvtárban (inv. n° 3237, dátum nélkül). Lásd: TÓTH 2011, TÓTH 2012. Zeki Velidi Togan történész egy másik, a Kayseriben lévő Rasid Pasa könyvtárban található példányra (inv. n° 1220. fol. 42b–85a) is felhívja a figyelmet. Lásd erről: ZEKI VELIDI TOGAN 1949, 69. Frédéric Hitzel szíves közlése.

királyi testőrség százsz származású kapitányának ajánlotta.⁴² A mű második olasz nyelvű kiadására hamarosan szintén Kölnben került sor, igaz, dátum nélkül. A két olasz kiadás sikere hozzájárult a mű más nyelvekre (francia, latin⁴³ és német) való átültetéséhez, Montecuccoli európai hírnevét és elismertségét azonban nem ezek, hanem első francia nyelvű edíciója teremtette meg.

A francia fordítás 1712-ben jelent meg Párizsban *Mémoires de Montecuccoli, generalissime des troupes de l'empereur, ou principes de l'Art militaire en général* (A császári csapatok generalisszimusza, Montecuccoli emlékiratai, avagy az általános hadművészet alapelvei) címen.⁴⁴ A francia nyelvűség 18. századi diadalmenete következtében e szöveg referenciaértékűvé vált – a műre vonatkozó kommentárok, kritikai megjegyzések jelzik annak fontosságát a század teljes tartama alatt –, és bizonyíthatóan nagy hatást gyakorolt a következő évszázadok európai katonai gondolkodóira.

Az első francia kiadás dedikációja Montecuccoli műveit nagy szeretettel ajánlja Conti hercegnek, kiemelve apjának e kiadás keletkezésében játszott szerepét.⁴⁵ A fiatal Conti herceg apja, François-Louis de Bourbon (1664–1709) kora egyik neves katonája és művelt gondolkodója volt. Gondosan megválogatott tanulmányai után a francia királyi hadsereg soraiba lépett, és részt vett az 1683–1684-es németalföldi és luxemburgi hadjáratokban. 1685. március 20-án testvérével együtt elszökött a magyarországi hadszíntérré, és ezzel elveszítette az ezredét. Lotharingiai Károly rangjához méltó fogadtatásban részesítette, és hamarosan baráti bizalmába fogadta a francia herceget, amelynek nyomán ceremóniáktól mentes személyes kapcsolat szövődött a két barát között.⁴⁶ Conti herceg és kísérete többször is kitüntette magát a magyarországi törökellenes hadjáratokban, különösen Esztergom és Érsekújvár ostroma során, emellett fontos közvetítő szerepet játszott Montecuccoli kéziratának francia földre való eljuttatásában. Az első

⁴² FÖRKÖLI 2016, 59.; ORM. I. 116.

⁴³ Commentarium 1716 és főleg Commentarii bellici 1718.

⁴⁴ Modern kiadását lásd: MONTECUCCOLI, Raimondo (2017): *Mémoires ou principes de l'art militaire en général 1712*. Sous la direction de Ferenc Tóth, préface de Jean-Pierre Bois. Budapest–Paris, Centre de Recherches en Sciences Humaines de l'Académie Hongroise des Sciences – Institut de Stratégie Comparée.

⁴⁵ Montecuccoli szövegeinek neves osztrák kiadója, Alois Veltzé kapitány szerint e munkát Conti hercegnek ajánlva fordította le annak nevelője, aki a nagy Condé herceg unokája volt. Ugyanakkor, ha figyelmesen olvassuk a könyvet, evidenssé válik számunkra, hogy tévedésről van szó: maga Conti herceg volt a nagy Condé herceg unokája, miközben a fordító személye, akire még visszatérünk, egyáltalán nem szerepel a mű címlapján. VELTZÉ 1899–1990, I. XI–XII.

⁴⁶ „Son Altesse marque dans ses lettres qu'il a vu les Princes de Conty et de la Roche-sur-Yon dans les formes ordinaires. (...) Ils le sont voir après dans le camp de Barcand et l'ont prié de ne point faire de cérémonies avec eux, il leur a donné une tante et autres choses nécessaires pour leur accommodement ayant laissé leur équipage derrière. Ils lui ont ensuite fait faire compliment qu'ils seraient tous les jours dans sa tente et à le suivre s'ils n'étaient obligés de garder des mesures pour leur Roy, ayant pour Son Altesse une estime et une vénération sans égal.” ÖStA HHStA Lotharingisches Hausarchiv, 50. doboz Journaux de campagnes de Charles de Lorraine avec diverses lettres qu'il a écrites sonnets et félicitations qu'il a reçues. 624–625.

kiadás előszavában a kiadó így ír erről a herceg fiának: „Conti hercegnek köszönheti Franciaország e *Visszaemlékezéseket*. Ő hozta el ezeket Magyarországról Lotharingiai Károly eredetijének másolatában. Ő fordította le velem még mielőtt a szolgálatába fogadott volna, hogy Őméltóságát oktassam, és azóta a lehető legpontosabban átnéztem.”

Tehát a kézirat Lotharingiai V. Károly herceg (1643–1690) könyvtárából származott, aki a török elleni felszabadító háború legnevesebb hadvezére volt, Savoyai Eugén mellett. V. Károly Lipót, Lotharingia hercege már a szentgotthárdi csatában, 1664. augusztus 1-jén, beírta a nevét a török elleni harcok történetébe, ahol személyesen is megismerhette Montecuccolit. 1675-ben, a császári hadak főparancsnoka és nagybátyja halála után a lotharingiai és bari hercegi cím viselője. Minden európai hatalom elismerte e címét, kivéve Franciaországot, amely ez idő tájt elfoglalta területeit. Innen származik a kissé gúnyos elnevezése is: „a hercegség nélküli herceg”. 1683-ban, III. Sobieski János lengyel királlyal együtt szabadította fel Bécs városát a török ostrom alól. Ezt követően a törökellenes felszabadító háború egyik vezéralakja lett.

A Montecuccoli-kézirat az ő ajándékként került Franciaországba Conti herceghez, aki egy tudományosan képzett fordítóra és kiadóra bízta a kötet megjelentetését. Ellentétben a többi korábbi kiadással, a francia kiadó nagy jelentőséget tulajdonított a magyar földrajzi és helynevek kijavításának és a szöveg kritikai jegyzetelésének. A jegyzetek olyan jól sikerültek, hogy még a jó évszázaddal későbbi, Guiseppe Grassi által kiadott olasz kiadás is ezeket használta fel. A kiadó mindenképpen egy tájékozott és alapos filológiai tudású személy volt, aki jól ismerte Montecuccoli magyarországi hadjáratait. A kiadó azonosításához az első kiadás 441–442. oldalán találhatunk információkat, ahol a cenzúra által kiadott engedély a fordító Jacques Adam nevére van kiállítva. Jacques Adam (1663–1735) a 17–18. század fordulójának neves irodalmárai közé tartozott. Szegény, tehetséges gyermekként került Fleury kardinális szolgálatába, akinek történeti kutatásokat végzett, és így lett Conti herceg nevelője, aki később rábízta a fia nevelését is. 1723-ban az Akadémia tagjává választották, és a Conti ház szolgálatában maradt egészen haláláig. A kor nagy fordítója volt, neki köszönhetők Montecuccoli *Visszaemlékezéseim* túl *De Thou Egyetemes története* és az *Athénée* francia fordításai.

Összehasonlítva a francia fordítást az eredeti kézirattal, valamint az 1704. évi olasz kiadással, a legfeltűnőbb különbség az, hogy a francia szövegből hiányzik a két előszó, valamint a Montecuccoli által készített több száz lábjegyzet. Ez minden bizonnyal azzal magyarázható, hogy az eredeti kézitről Lotharingiai Károly egy olyan másolatot készíttetett magának, amelyből már eleve hiányoztak az előszavak és a jegyzetek. Ennek az lehetett az oka, hogy Lotharingiai nem elsősorban olvasni, hanem alkalmazni szerette volna a Montecuccoli művében leírtakat, azaz ő a visszafoglaló háborúk során a gyakorlatban is használni kívánta Montecuccoli hadászati elképzeléseit.

Az 1712. évi francia kiadás sikere megalapozta Montecuccoli gondolatainak európai hírnevét. A francia nyelv századában a francia nyelvű kötet nagy sikernek örvendett az európai elitek, köztük a franciául általában jól olvasó katonai elit körében. Az első

kiadás sikere után Jacques Adam 1722-ben újra kiadta a könyvet Kölnben két kötetben *Nouveaux mémoires de Montecuculi* címmel. Ezt követte 1734-ben egy amszterdami, majd 1735-ben egy strasbourgi kiadás, amelyet 1740-ben újranyomtak. 1746-ban újra megjelenik a munka Párizsban. Egy átdolgozott és bővített kiadás 1752-ben hagyta el az egyik amszterdami nyomdát, és nyolc évvel később ismét Párizsban jelenik meg a kiadás. Még ha figyelmen kívül is hagyjuk a kommentárkiadásokat, a részleges és antológia kiadásokat, Montecuccoli szövegeinek francia nyelven való elterjedése tekinthető a legjelentősebbnek Európában. Talán ennek is köszönhető a munka általános jelenléte a nagy francia, az európai főúri és nagypolgári könyvtárakban, ami csak a legutóbbi időszakban került újrakiadásra.⁴⁷

Montecuccoli munkáit nemcsak vásárolták, hanem széles körben olvasták is. Neves olvasói között találjuk a hadtudományi gondolkodás jelentős személyiségeit, mint például II. Nagy Frigyes, Folard, Szász Móric, Guibert, Napóleon, Rogniat, Scharnhorst és természetesen Clausewitz. Montecuccoli művének franciaországi fogadtatásáról számos adatunk van. Se szeri, se száma a róla készült kéziratok feljegyzéseknek, recenzióknak, megjegyzéseknek és kommentároknak. E katonai források elsősorban a Vincennes-i Service Historique de la Défense levéltárában találhatóak.⁴⁸ A francia népszerűsége egészen elfranciásította a nevét is: Montecuculi néven vált híressé Voltaire századában. Sikere nyomán történtek próbálkozások további műveinek franciára való fordítására is. Szintén a vincennes-i katonai levéltárban található egy magyar vonatkozású munka, a *Dell'Ungheria* francia fordítása, amely Charles Robineau d'Ennemont francia főhadnagy műve a 19. század első feléből (1840 körül). A fordító alapos munkáját pontos jegyzetek és kronológia dicséri.

A modern Montecuccoli-kiadások sorát Ugo Foscolo (1778–1827) monumentális, illusztrált munkája nyitja meg. A csupán 170 példányban megjelent díszes Foscolo-kiadás⁴⁹ magán viselte a 19. század eleji szövegkiadási technikák filológiai következtelenségeit és önkényességeit. Foscolo alapforrása az 1704. évi kölni olasz edíció volt, amelynek szövegét jócskán átírta, mivel nem volt elégedett a Montecuccoli által használt barokk stílussal.⁵⁰ Nem sokkal Foscolo kiadása után jelentette meg Giuseppe Grassi (1779–1831) ismét a *Della guerra col Turco in Ungheriát*. Grassi forrásszöveggént nem az addigi nyomtatott kiadásokat, hanem két kéziratot használt, de ezek közül egyik sem volt Montecuccoli eredeti szövege, hanem csupán két arról készült másolat.

Az első, aki a bécsi Hadilevéltárban lévő Montecuccoli-gyűjteményben található eredeti kéziratok alapján adta ki Montecuccoli műveit, Alois Veltzé volt. Az olasz kutatók olasz származásúnak mondják Veltzét,⁵¹ aki 1864-ben a magyarországi Tatán szü-

⁴⁷ Mémoires 2017.

⁴⁸ Az SHD *Mémoires et reconnaissances* (série 1 M) szekciójában található következő forrásokról van szó: 1 M 1703, 1 M 1786, 1 M 2394.

⁴⁹ Foscolo 1807–1808.

⁵⁰ Foscolo kiadásának elemzését lásd: RAIMONDI 1964, 236–238.

⁵¹ Így például Luraghi és Andrea Testa is: ORM I. 120.; TESTA 2009, 36.

letett. 1884-ben végezte el a katonai akadémiát, majd 1894-ben a bécsi Hadilevéltár (Kriegsarchiv) alkalmazottja lett. Ilyen minőségében kezdte el összegyűjteni és kiadni Montecuccoli iratait, amelyeknek első kötete 1899-ben jelent meg. A *Della guerra col Turco in Ungheria* a második kötetben, a katonai iratok között kapott helyet.⁵² Az alább említendő Luraghi-féle kritikai kiadás megjelenéséig Veltzé kiadása számított mind filológiai, mind hadtudományi szempontból a legmegbízhatóbbnak. Egyetlen hátránya volt mindössze Veltzé kiadásának: nem az eredeti olasz Montecuccoli-szövegeket tette közzé, hanem azok német fordítását. Ettől függetlenül munkájának akkora hatása volt, hogy az olasz hadtörténész, Piero Pieri (1893–1979) 1955-ben keserűen panaszolta fel, hogy még az olasz kutatók is kénytelenek Veltzé német fordítását tanulmányozni, ha megbízható Montecuccoli-szövegekkel akarnak dolgozni.⁵³

A *Della guerra col Turco in Ungheria* olasz szövegét Raimondo Luraghi adta ki a Montecuccoli összes műveit megjelentetni kívánó sorozat második kötetében.⁵⁴ Luraghi a Nachlass Montecuccoliban található letisztázott és Montecuccoli által részben átnézett kéziratot használta. A kiadás során csak minimális változtatásokat eszközölt a kézirat szövegén (központosítás, személynevek egységesítése, a h betű kiiktatása az olyan régies szavak esetében, mint *huomini*, *havere* stb.). Kétségtelen, hogy a Luraghi által megállapított szöveg az eddigi olasz kiadások közül a legjobb és a legmegbízhatóbb.

A MAGYAR FORDÍTÁSRÓL

Fordításunk Veltzé német szövege alapján készült, amelyet összevetettünk a bécsi Kriegsarchiv Nachlasse Memoires gyűjteményében található letisztázott kézirattal és Luraghi olasz nyelvű kiadásával is. Az olasz szöveggel való egybevetést Nagy Levente végezte. Munkája során kiderült, hogy Luraghi kiadásának is vannak hiányosságai. Az egyik a tárgyi és magyarázó jegyzetek szinte teljes hiánya. Ezek nélkül ugyanis a mai, még a hadtörténetben jártas olvasó számára is sok esetben nehézségekbe ütközik egy-egy kifejezés vagy haditechnikai leírás értelmezése. Egyes korabeli haditechnikai fogalmak, Montecuccoli által használt (olasz, német vagy francia) megnevezések jelentése esetében a kritikai kiadás szövegváltozatára sem hagyatkozhattunk teljes mértékben a fordítás során, mert láthatóan annak sajtó alá rendezői sem mindig értették meg pontosan, mire is gondolt Montecuccoli. Át kellett hidalnunk majd 350 év nyelvi, fogalmi változásait. Be kell vallanunk, ez nem minden esetben sikerült, és a megoldások megtalálásában a francia és német nyelvű, egyébként többnyire jól használható fordítások sem mindig segítettek. Ilyen esetekben a katonai terminológiai szótárak, leginkább a *Gran dizionario teorico-militare* (Italia, s. n., 1847) segítségével lehetett

⁵² VELTZÉ 1899–1900, II. 195–564.

⁵³ TESTA 2009, 201. Ugyancsak Veltzének köszönhető az is, hogy komoly hadtörténészek még ma is úgy vélik, hogy Montecuccoli eredetileg nem olaszul, hanem németül írta műveit. GAT 2001, 17.

⁵⁴ ORM II. 252–540.

megalkotni a magyar szöveget, illetve a szükséges szöveghelyek magyarázatát vagy a helynevek pontos azonosítását. Munkánkban Perjés Gézának a mű 1704. évi kölni kiadásából készült fordításrészletét is segítségül hívtuk.⁵⁵

Az értelmezési nehézségeket fokozta, hogy Montecuccoli kézírása kifejezetten nehezen olvasható, közel áll a macskakaparáshoz. Aki egyszer is látta, és megpróbálta megfejteni, az sosem felejt el a megpróbáltatásokat. Jóllehet, a fordítás alapjául szolgáló bécsi kézirat már tisztázat, 98 százalékan gond nélkül olvasható, de Montecuccoli olykor ebbe is belejavított, továbbá idegen, azaz német, francia és latin kifejezéseket kevert szövegébe.

A fordítás során az eredeti szöveg megértése mellett az is komoly problémát jelentett, hogy a megértett gondolatokat hogyan formáljuk a mai kor embere számára is értelmezhető szöveggé. Itt nem csupán a szakszavak megfelelő fordításáról van szó, hanem két teljesen eltérő kor – a 17. és a 21. század – két különböző gondolkodásmódú nyelvének – az olasznak és a magyarnak – összeegyeztetését kellett elvégezni, ami rengeteg buktatót rejtett magában. Montecuccoli például igen gyakran használt barokk körmondatokat, amelyek esetében – a korabeli nyelvi szokások miatt – nem volt könnyű megtalálni az összetartozó, de olykor egymástól messzire került mondatrészeket. A korai német fordítások igyekeztek felbontani és dagályos mellékmondatokká alakítani az olasz igeneves szerkezeteket, míg a 19. század végi, Alois Veltzé-féle fordítás az ellenkező végletbe esett, megpróbálta szinte szó szerint visszaadni az eredeti szöveget, néhol szinte érthetlenné téve a fordítást. Hosszas töprengés után úgy döntöttünk, hogy az érthetőséget helyezzük előtérbe, és nem ragaszkodunk következetesen az eredeti szöveg nyelvi struktúrájához. Már csak azért sem tehattük ezt, mert sok esetben magyarul semmilyen formában nem lehetett visszaadni az eredeti olasz nyelvű fordulatokat.

A különböző kiadások a szöveg beosztását sem mindig követték. A bécsi kézirat tagolása eléggé egyértelmű, csak apróbb következtelenségeket lehet találni (ezeket lábjegyzetben megjelöltük). A tisztázat eleve három különálló kötetben maradt fenn, amelyeken belül egy-egy nagyobb témát átfogó fejezetek követnek. Ezek tematikus szakaszokra, majd pedig római számmal jelölt *caputokra* bomlanak. Ezt a beosztást alapvetően mi is megtartottuk, miként a Montecuccoli által használt számozási rendet is. Ettől csak indokolt esetben tértünk el, midőn például néhány lábjegyzet tartalmát, a jobb értelmezhetőség kedvéért, beemeltük a főszövegbe.

A mű tagolása alapvetően logikus, katonai szempontból mindenképp. Az egyes szakaszokon belül azonban már találkozunk következtelenségekkel, legalábbis az utókor olvasójának olykor úgy tűnhet, Montecuccoli gondolatai mintha „elkalandoztak volna”.

Külön magyarázatot érdemel, miért hagytuk meg Montecuccoli jegyzeteit, amelyeket egyébként a korai kiadások szinte kivétel nélkül mellőztek. Részint azért döntöttünk e mellett, mivel a bécsi Nachlasse Memoires-ban található autográf kézíraton világosan látszik, hogy e jegyzeteket Montecuccoli a főszöveg mellé ugyanarra a lapra

⁵⁵ PERJÉS 1974.

írta, a főszöveg keletkezésével egy időben. Részint, mivel úgy véltük, hogy az ezekben található latin idézetek is szerves részét képezik a műnek, nem beszélve azokról, ahol Montecuccoli saját korának – gyakran személyesen átélt – eseményeivel támasztja alá mondanivalóját. Ugyancsak közlésük mellett szólt, hogy a jegyzetek visszatükrözik Montecuccoli sokoldalú személyiségét, érdeklődését, valamint azt, hogy az adott korban miként igyekeztek akár a görög–római idők katonai tapasztalatait is felhasználni saját hadügyi problémáik megoldására. Montecuccoli a főszövegben is gyakorta felemlegeti az ókori elődöket, és hangsúlyozza, hogy taktikai és hadszervezési, hadellátási kérdésekben még mindig lehet rájuk támaszkodni.

Kortársaihoz hasonlóan Montecuccoli meglehetősen szabadon bánt az idézetekkel, hozzájuk tett, elvett belőlük, módosította azokat. Hivatkozásai gyakorta pontatlanok, tévesek, bár ezek egy része valószínűleg annak tudható be, hogy sokszor nem az eredeti műveket használta, hanem úgynevezett aforizmagyűjteményeket. Montecuccoli jegyzeteiben a hivatkozott helyeket dőlttel szedtük csakúgy, mint az idegen (magyarázott) szavakat. Ugyanott a hivatkozott helyek hibás részei [] között, javítva szerepelnek, az eredeti, hibás hivatkozást jelzés nélkül elhagytuk. Ha Montecuccoli jegyzeteihez hozzáfűznivalónk volt, azt „—”-lel, azaz hosszú gondolatjellel választottuk el az eredeti szövegtől.

Montecuccoli jegyzeteit minden esetben lefordítottuk, és klasszikus idézeteit azonosítottuk. Mivel a szerző általában átírta idézett forrásait, ezért ha a szóban forgó forrásnak van is magyar fordítása, csak akkor használtuk azt, ha Montecuccoli szó szerint idézett, vagy ha az általa hozott szöveg magyarázatra vagy kiegészítésre szorult, egyéb esetekben saját fordításban közöljük. Az idézetek azonosítása és fordítása Tóth Gergely és Benei Bernadett munkája.

Montecuccoli olykor eredeti olasz szövegébe és a hozzájuk fűzött jegyzeteibe is idegen, azaz német, francia és latin kifejezéseket kevert, ezeket kiadásunkban más betűtípussal (Legacy Sans) emeltük ki. Az egyszerűség kedvéért minden ilyen szót, kifejezést kerek zárójel közé tettünk, közvetlenül a fordítása után, akár magyarázatként, zárójelben, akár az olasz kifejezés helyett állnak. Ez utóbbiakat *-gal jelöltük.

Függelékben hozzuk Montecuccoli idézeteinek azonosított forrásait, az általa használt mértékegységek, a (többségében haditechnikai, erődépítészeti) szakkifejezések magyarázatait.

Nyilvánvaló, hogy egy ilyen munkát sohasem lehet igazán befejezni, lezárni, mindig marad javítani- és (újra)értelmezni való. Munkánk során igyekeztünk Montecuccoli szövegét a mai kor számára érthetővé tenni, megfelelő magyarázatokkal, kiegészítésekkel ellátni. Azt, hogy jelen fordítás és kiadás mennyire állja meg a helyét, az Idő és a Tisztelt Olvasók döntenek majd el.